

Karácsony András<sup>1</sup>

Egy nyughatatlan porosz az Újvilágban (Francis Lieber)<sup>2</sup>

*Absztrakt*

A porosz származású Franz Lieber fiatalon emigrált Amerikába, ahol Francis Lieber néven a jog- és a politikatudomány ismert gondolkodója lett a 19. század második felében. Könyveket és tanulmányokat publikált az amerikai demokráciával kapcsolatos tapasztalatairól, a jogi és politikai hermeneutikáról, a hadijog témakörében. Tocqueville-t ismerte, levelezésükben az amerikai demokráciáról szerzett benyomásait osztották meg egymással. Az amerikai politikatudomány szellemi és intézményi megalapítói közé tartozott. Korabeli jelentős hatása ellenére a 20. századra elfelejtődött életműve, aminek felelevenítése az elmúlt évtizedekben kezdődött.

*Kulcsszavak:* hermeneutika, jogértelmezés, politikatudomány, Tocqueville,

*Abstract*

Franz Lieber, of Prussian origin, emigrated to America at a young age, where, under the name Francis Lieber, he became a renowned thinker in the fields of law and political science in the second half of the 19th century. He published books and essays on his experiences with American democracy, legal and political hermeneutics, and the law of war. He was acquainted with Tocqueville, and in their correspondence, they shared their impressions of American democracy. He was one of the intellectual and institutional founders of American political science. Despite his significant influence during his lifetime, his body of work had been largely forgotten by the 20th century; efforts to revive interest in it began in recent decades.

*Keywords:* hermeneutics, legal interpretation, political science, Tocqueville

A 19. században Amerikát megjárt utazók közül a legismertebb Alexis de Tocqueville, aki az európai szellemi hagyományt szembesítette az Újvilág politikai intézményrendszerével, politikai kultúrájával. Tapasztalatait *Az amerikai demokrácia* című többkötetes művében foglalta össze (1835/1840). Ezzel egyidőben látott napvilágot egy másik utazónak is figyelemreméltó műve, ez azonban – a szerző életművének jelentős részével együtt – az elmúlt évszázadban elfelejtődött.<sup>3</sup> A szerző Francis Lieber, aki az amerikai politika és jogtudomány megalapítói közé számítható. Lieber nem látogató volt, hanem véglegesen áttelepült Amerikába, szellemi poggyászában magával vitte a 18-19. század Európa eszmekincseinek jó részét.

---

<sup>1</sup> DSc. Professor emeritus. ELTE-ÁJK.

<sup>2</sup> A tanulmány kisebb változtatással megjelenik a *Szabó Máté 70* c. ünnepi kötetben. Jelen tanulmány DOI száma: 10.59558/jesz.2026.1.98

<sup>3</sup> A hazai jogi és politikatudományi szakirodalomban egyedül Szabó Máté írt Lieber úttörő szerepéről. Lásd: Paczolay Péter – Szabó Máté: *A politikatudomány kialakulása*. Korona, Budapest, 1996, 221. o.

Francis Lieber (1800–1872) Franz Lieberként született Poroszországban. Hazafias neveltetésben részesült, ezért önkéntesként jelentkezett egy pomerániai ezredbe.<sup>4</sup> Harcolt Waterloo-nál, majd a namuri csatában két lövés eltalálta. Sérülten fekvé átélte a csatalét borzadalmait, a fájdalmat, a fosztogatást, a kiszolgáltatottságot – mint ahogy erről utólag beszámolt. Vélhetően ez a fiatalkori emléke is befolyásolta, amikor évtizedekkel később elkötelezetten küzdött a háborús cselekmények jogi szabályozásáért. Később köztársaságpárti nézetei miatt letartóztatták, több hónapra börtönbe zárták. A berlini egyetemről elutasították, így a jénai egyetemen tanult, ahol doktori címet szerzett. 21 évesen barátaival Görögországba utazott, hogy harcoljon a görögök szabadságáért. Ezt követően Rómában megismerte Barthold Georg Niebuhr óorkutató történészt, nagykövetet. A híres tudós és politikus közeli barátja lett. Lieber visszatért Poroszországba, ahol újból letartóztatták lázítás vádjával, közel egy évet börtönben töltött. Niebuhr közbenjárására szabadult. Helyzetét tarthatatlannak ítélte Poroszországban, így a politikai elnyomás miatt először Angliába, majd 1827-ben Amerikába emigrált. Az új hazájában sok mindennel foglalkozott. Úszóedzőként dolgozott, majd a 13 kötetes *Encyclopedia Americana* (1829–33) szerkesztőjeként, fordítójaként. Egy európai (fiktív) barátjának írt levelek sorozatában foglalta össze benyomásait az Egyesült Államok társadalmáról, szokásairól és nemzeti sajátosságairól.<sup>5</sup>

A politikai filozófia és a jogtudomány területén alkotott jelentőset.<sup>6</sup> Komoly karriert futott be új hazájának egyetemi életében. 1835-ben az University of South Carolina professzora lett, majd a Columbia University történelem és politikatudomány professzorává nevezték ki. Hogy ily gyorsan elismerést szerzett abban kulcsszerepet játszott a *Manual of Political Ethics* (1838) műve, mely az amerikai államról szóló értekezés volt. Ismerősei közé tartozott John Austin, Jeremy Bentham, Alexis de Tocqueville.<sup>7</sup> Az amerikai gondolkodásba bevezette az európai hagyományt, és a teológiai hermeneutikára támaszkodva összekapcsolta a politikai és jogi hermeneutikát. Egyik mai elemzője, James Farr kifejezését kölcsönözve: Lieber amerikanizálta a hermeneutikát.<sup>8</sup>

Jelentős elméleti újdonságként értékelhetjük a *Legal and Political Hermeneutics* című könyvét<sup>9</sup>, amely az első szisztematikus angol nyelvű értekezés volt a jogi értelmezés elméletéről az Egyesült Államokban. A könyv teljes címe nagyon pontosan kifejezte az elemzés tartalmát:

<sup>4</sup> Születési dátumként helyenként 1798. olvasható. Ennek oka, hogy Lieber mindenképpen harcolni akart katonaként, és ezért a valóságosnál idősebbnek tüntette fel magát.

<sup>5</sup> A kétkötetes mű eredeti címe: *Letters to a Gentleman in Germany* volt, amit az angol kiadó *The Stranger in America* (1833–35). Richard Bentley, London címre változtatott. Egy évszázaddal később a fenomenológus Schütz is hasonló című tanulmányban reflektált a kultúrát váltó ember helyzetére. Schütz, Alfred: Az idegen. In: Hernádi (szerk.): *A fenomenológia társadalomtudományban*. Gondolat, Budapest, 1984, 405–414. o. (eredetileg 1944-ben jelent meg).

<sup>6</sup> Életről: Preuß, Hugo: *Franz Lieber, ein Bürger zweier Welten*. Carl Habel, Berlin, 1886. Továbbá: Perry, Thomas Sergeant: *Life and Letters of Francis Lieber*. J.R. Osgood & Co., Boston, 1882.

<sup>7</sup> Tocqueville-hoz fűződő viszonyát levelezésük dokumentálja. Lásd: Craiutu Aurelian – Jennings, Jeremy (szerk.): *Tocqueville on America after 1840. Letters and Other Writings*. Cambridge University Press, New York, 2009, 61., 65., 67–82., 145., 161., 231. o.

<sup>8</sup> Lásd: Farr, James: *The Americanization of Hermeneutics: Francis Lieber's Legal and Political Hermeneutics*. In: Leyh, Gregory (ed.): *Legal Hermeneutics. History, Theory, and Practice*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1992, 84–101. o. Egyik első híradás Lieber újrafelfedezéséről: Kevelson, Roberta: *Francis Lieber and the Semiotics of Law*. In: *Semiotics*, 1981, 167–177. o. Lieber munkásságának német újrafelfedezéséről lásd: Meder, Stephan: *Interpretation und Konstruktion. Zur juristischen Hermeneutik von Francis Lieber (1800–1872)*. In: *Juristen Zeitung*, 2012, 529–584. o.

<sup>9</sup> A munka néhány fejezete az *American Jurist* folyóiratban (1837-ben és 1838-ban) már megjelent, azonban könyv formában az első kiadás: *Legal and Political Hermeneutics*. C.C. Little and J. Brown, Boston, 1839. A mű harmadik és egyben utolsó kiadása 1880-ban látott napvilágot. A fentiekben ennek [1880-as kiadás] az oldalszámai szerepelnek, (a továbbiakban: Lieber 1880). Jelenleg egy 2002-ben megjelentetett reprint is elérhető.

*Legal and Political Hermeneutics, or Principles of Interpretation and and Construction in Law and Politics, with remarks on Precedents and Authorities* (Jogi és politikai hermeneutika, vagyis a jog és politika értelmezésének és felépítésének elvei, megjegyzésekkel a precedensekről és hatóságokról). A címválasztást ugyanakkor nem mindenki tartotta szerencsésnek. A Columbia jogászprofesszorának, James Kentnek a fia, William ezt írta Liebernek: „Mi, az isten szerelmére, mi készítette arra, hogy a 'hermeneutikát' válassza? Ha 'Értelmezési alapelveknek' nevezte volna könyvét, sok becsületes ember, akit most elriasztottak, elolvasta volna és élvezte volna az írásokat”.<sup>10</sup>

Lieber jó hermeneutikai előtanulmányokkal rendelkezett, hiszen Schleiermachersnél tanult és a lipcsei teológus, Johannes August Ernesti által írt *Institutio Interpretis Novi Testamenti* (1762) című művéből nyert inspirációt. Könyve megelőzte Savigny munkáját, amely a jogi értelmezéstan klasszikus módszertani szabályait tartalmazta.<sup>11</sup> Savignyre máig hivatkozunk, míg Lieber könyvét a feledés homálya borítja. Ez nemcsak azért nehezen érthető, mert műve egy eredeti szintézist nyújtott, hanem azért is, mert egy másik jogi területen a 20. századba átnyúló hatást gyakorolt. Ez pedig a hadijog világa.

Karrierjének ez az ága azzal vette kezdetét, hogy 1861-ben az amerikai főügyésznek tanácsot adott a polgárháborúban alkalmazandó fogolycsere szabályozásáról. A következő évben a háborúk során kialakított szokásokról tartott előadása felkeltette Henry Halleck tábornok, az Unió hadseregének főparancsnoka figyelmét, aki megbízta a polgárháborús háborúskodással kapcsolatos szokásjog feltárásával, és a haditörvények megfogalmazásával. Lieber írásos javaslatait elfogadva Lincoln elnök kiadta a 100-as számú általános parancsát, amely szabályozta a haderő csatában történő viselkedését. Ezt a parancsot – elismerve Lieber ebben játszott szerepét – Lieber-kódexnek szokás nevezni. Lieber nemcsak intellektuálisan volt érintett a polgárháborúban, hanem személyesen is, ugyanis fiai ellentétes oldalon harcoltak. Lieber hadijog terén végzett munkássága jelentős hatással járt. Felvetései alapul szolgáltak a későbbi hágai és genfi egyezményeknek. Ugyancsak máig tartó hatására utal, hogy a West Pointon az egyik intézet Lieber nevét viseli. Mindezek fényében különösképp érdekes, hogy mindezen ismertsége ellenére életművének jogi-politikai hermeneutika vonatkozása napjainkra elfelejtődött. Az alábbiakban röviden összegezve fontosabb megállapításait ezt idézem fel, ezzel is segítve egy lehetséges hatástörténet feltámadását.

Lieber a helyes értelmezés módszertanát nemcsak ügyvédeknek, bíráknak szánta, hanem politikusoknak és laikusoknak is. Úgy vélte, hogy minden állampolgárnak képesnek kell lennie a törvények megértésére. Miként írta: „[e]gy szabad ország minden polgára nemcsak megalkothatja véleményét kormányzása minden kiemelkedő jellemzőjéről, alapvető törvényeiről, közszereplőiről és fontos intézkedéseiről, hanem kötelessége ezt megtenni.”<sup>12</sup> A szöveg egyetlen helyes jelentése az, amit a szerző ki akart fejezni.<sup>13</sup> Azaz Lieber az intencionalista, szubjektív értelmezést kívánta megvalósítani. „Egy beszélő vagy valami írásos tárgy megértése azt jelenti, hogy ugyanazt a jelentést adjuk a szavakhoz, amiket a beszélő vagy az író át akart adni.”<sup>14</sup> Az értelmezés kezdetben szöveges kiegészítés, de gyakran a jog további fejlesztését jelenti. A mű a jogszabályok és szerződések értelmezésének módszertani alapelveit kívánta rendszerezni. Mivel akkoriban az USA-ban a politikai (azaz a kormányzás tudománya, a politika tudománya) és az alkotmányjogi (az alkotmány értelmezése és felépítése) diskurzus egybeesett, a könyv címe is a jogi és politikai értelmezéstan egységét fejezte ki. Pontosabban:

<sup>10</sup> Idézi James Farr: i.m. 98. o.

<sup>11</sup> Savigny, Carl Friedrich: *System des heutigen Römischen Rechts* Bd. I., Veit, Berlin, 1840.

<sup>12</sup> Lieber 1880: 76. o.

<sup>13</sup> A szó szerinti értelmezés helytelenségét egy tréfás történettel érzékeltette. Egy vendéglősnek volt egy *Zur Krone* nevű étterme, aki egyszer viccesen azt mondta, hogy a koronát a fiára hagyta. Mire hazaáruházzal megvádolták és elítélték (Lieber 1880: 68. o.).

<sup>14</sup> Lieber 1880: 23. o.

mivel a politikatudománynak az a feladat, hogy a politikai gyakorlatot és a jogi szövegeket értelmező módszertant megfogalmazzon, így e két területre vonatkozó hermeneutika összekapcsolódik.

Lieber szerint minden értelmezési szabályt átható alapelv: a jóhiszeműség és józan ész. Elemzése két részre oszlott: az interpretáció és a konstrukció problematikájára. Interpretációra nincs szükség, ha a szöveg pontos értelme kifejeződik, azonban homályos vagy hiányos szöveg esetében már interpretációhoz kell folyamodnunk. Pontosabban: értelmezés akkor szükséges, ha ellentmondások merülnek fel a törvényekben vagy az alkotmány, törvények és a precedensek között. Az értelmezés bármely – gondolatok közvetítésére használt – jel valódi jelentésének felfedezése és ábrázolása. Valódi jelentés alatt azt a jelentést értve, amit a jel használói akartak kifejezni. Az értelmezés nem a végső cél, hanem csak eszköz egy célhoz. Amennyiben szükséges, akkor a konstrukció irányába, a kiegészítés irányába kell továbblépni. A konstrukció témaköréhez tartozik a szövegből ismert és a szövegben megadott elemekből olyan következtetések levonása, amik lehet, hogy túllépnek a szöveg szigorúan vett jelentésén, de a szöveg szellemén belül maradnak. Röviden: a konstrukciók az értelmezés jóindulatú kiegészítői. „A konstrukció elkerülhetetlen”.<sup>15</sup> Mégpedig azért, mert a nyelvi kifejezés mindig tökéletlen, nem mindent írnak le. Továbbá mert a szabályozandó esetek összetettek és változatosak, illetve a körülmények változnak.

Lieber a hermeneutika fő feladatának az értelmezés és a konstrukció elemi illetve általános elveinek megfogalmazását tartotta, és arra törekedett, hogy ezeket mint „szakácskönyvi recepteket” ajánlja másoknak. Ebből a célból kilenc „elemi értelmezési elvet” és tizenhat „általános konstrukciós elvet” fogalmazott meg. Speciális eset a korlátozott értelmezés (*interpretatio limitata*), amikor felsőbb elv korlátozza a hermeneutikai szabály alkalmazását. Lieber az alkotmányról szóló vitákhoz kívánt hozzájárulni azzal, hogy megmutassa, hogy az alkotmány értelmezését és felépítését irányító szabályokat és elveket ezeknél elemibb szabályok határozzák meg. A történeti jogi hermeneutika kutatói kiemelték, hogy Lieber érdeme, hogy igyekezett egyensúlyt találni a szöveghűség és a rugalmas értelmezés között.

Lieber hatástörténeti sikeressége féloldalasan alakult. A hadijog területén máig emlékeznek rá. Az értelmezés alapelveire vonatkozó javaslatai beépültek az amerikai jogi-politikai gondolkodásba, ám a szerző neve elfelejtődött. Az 1880-as kiadást olvasó jogászgeneráció tagjai ismerték a Lieber-féle szabályokat, de azt már nem tudták, hogy kinek köszönhetik az amerikai jogba való bevezetésüket. A bíróságok a 19. század végéig még idézték Lieber művét, a későbbiekben azonban már nem.

Lieber munkásságának áttekintését Tocqueville-re való utalással kezdtem és ugyanezzel kívánom zárni. Ezt már csak az is megkívánja, hogy életművének napjainkban megfigyelhető újrafelfedezése során megfogalmazódott a kérdés: tekinthető-e Lieber német Tocqueville-nek?<sup>16</sup> Ezt általánosabban úgy is felvethetjük, hogy a politika- és a jogtudomány klasszikus szerzői között van-e helye Liebernek? Joshua Waechter elemzése Liebertől a *The Stranger in America* (1833–35) című munkát állítja párhuzamba Tocqueville: *Az amerikai demokrácia* könyvével. A párhuzamosságot indokolja, hogy mindkét könyv külföldi, és egyben európai szemmel mutatja be és vizsgálja meg az amerikai politikai szokásokat, intézményeket. Noha Lieber nagyon gyorsan elnyerte az akkori észak-amerikai tudományos elit rokonszenvét, sőt,

<sup>15</sup> Indoklásként pedig így folytatja: „Azok az emberek, akik szavakat használnak, még a legjobb szándékkal, nagy gonddal és ügyességgel sem láthatják előre az összes lehetséges bonyolult esetet, és ha tudnák is, nem tudnának gondoskodni róluk, mert minden bonyolult esetnek megvan a saját gondoskodása és szabálya; az időnek és az időnek megvan a saját gondoskodása és szabálya.” Lieber 1880: 121. o.

<sup>16</sup> Erről részletesebben olvasható: Waechter, Joshua: A German Tocqueville? In *Humanitas*, Vol. 35, Issue 1–2, 2022, 93–112. o. Ha a publikált munkák időrendjéhez akarunk ragaszkodni, akkor inkább azt kellene kérdezni: Tocqueville tekinthető-e a német Liebernek? Ez a kérdés azonban alapvetően helytelen, mert két *hatástörténet* viszonyát vizsgáljuk, pontosabban azt, hogy Tocqueville-nek volt és van hatástörténete, míg Liebernek nem.

egyetemi professzorsággal is elismerték, de mindig megmaradt – legalábbis részben – idegennek, és ez a helyzete gyakran éppen az amerikai intézményrendszerre való jobb rálátás lehetőségét adta számára. A német és a francia gondolkodó több hetet töltött együtt és eközben folyamatosan az amerikai élményeikről beszélgettek. A könyveikben olvasható megállapításait párhuzamosan alakíthatták ki, de az tagadhatatlan, hogy Lieber munkája egy évvel előbb jelent meg, mint *Az amerikai demokrácia* első kötete.

„A *The Stranger in America* egy utazási beszámoló álcája mögött rejtőző politikatudományi mű” – írja Waechter.<sup>17</sup> A naplószerű útleírás akkoriban divatos műfaj volt, így érdeklődve olvasták Lieber könyvét is, amely a fővonaltól abban tért el, hogy kevésbé kritizálta (mint ahogy ez a brit szerzőket jellemezte), sokkal inkább dicsérte az amerikai intézményeket, szokásokat. Lieber szerint az angol politikai kultúra mint kiindulóalap (csíra), tette lehetővé az amerikai politikai rendszer kialakulását. A választott képviselő, a sajtószabadság, a miniszteri felelősség, a független igazságszolgáltatás – mind-mind brit eredetű.<sup>18</sup>

A majdan Tocqueville-nél olvasható témákat Lieber is megvizsgálta, noha nem olyan részletesen, mint a francia gondolkodó. Határtalan optimizmusában is különbözött tőle és mellőzte a kritikai szempontokat. Így például Tocqueville egyik központi megállapítása, miszerint a demokratikus tömegben az egyenlőség iránti túlzott vágy elnyomja a kivételeségre törekvő ambíciókat, Liebernél nem szerepel. Ebből nem következik, hogy jelentéktelen művet írt volna, de az érthető, hogy nem vált klasszikussá. Ez persze nem indokolja, hogy elfelejtődött. Ebben talán változást hoz a jövő, mivel az elmúlt évtizedben több szerző is felfedezte Lieber munkásságát, aminek eredményeként pontosabb képünk lehet majd eszmetörténeti szerepéről.

### *Irodalomjegyzék*

Craiutu, Aurelian – Jennings, Jeremy (szerk.): Tocqueville on America after 1840. Letters and Other Writings. New York, Cambridge University Press, 2009.

Farr, James: The Americanization of Hermeneutics: Francis Lieber’s Legal and Political Hermeneutics. In Leyh, Gregory (szerk.): Legal Hermeneutics. History, Theory, and Practice. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1992, 84–101. o. <https://doi.org/10.1525/9780520329386-006>

Kevelson, Roberta: Francis Lieber and the Semiotics of Law. In Semiotics 1981, 167–177. o. <https://doi.org/10.5840/cpsem198131>

Lieber, Francis: *The Stranger in America*. Richard Bentley, London, 1833–1835.

Lieber, Francis: *Legal and Political Hermeneutics*. C.C. Little and J. Brown, Boston, 1839.

Lieber, Francis: *Civil Liberty and Self-Government*. J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, 1853. <https://doi.org/10.1037/12098-000>

<sup>17</sup> Waechter: i.m. 99. o.

<sup>18</sup> Ezt meglátást vitte tovább és bontotta ki egy későbbi művében Lieber. Lásd: *Civil Liberty and Self-Government*. J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, 1853.

Meder, Stephan: Interpretation und Konstruktion. Zur juristischen Hermeneutik von Francis Lieber (1800–1872). In Juristen Zeitung, 2012, 529–584.  
<https://doi.org/10.1628/002268812800785454>

Paczolay Péter – Szabó Máté: A politikatudomány kialakulása. Budapest, Korona, 1996.

Preuß, Hugo: Franz Lieber, ein Bürger zweier Welten. Carl Habel, Berlin, 1886.

Savigny, Carl Friedrich: System des heutigen Römischen Rechts Bd. I., Veit, Berlin, 1840.  
<https://doi.org/10.1515/9783111692302>

Schütz, Alfred: Az idegen. In Hernádi (szerk.): A fenomenológia társadalomtudományban. Gondolat, Budapest, 1984, 405–414. o.

Sergeant, Thomas Perry: Life and Letters of Francis Lieber. J.R. Osgood & Co., Boston, 1882.

Waechter, Joshua: A German Tocqueville? In Humanitas, Vol. 35, Issue 1/2, 2022, 93–112. o.  
<https://doi.org/10.5840/humanitas2022351/26>